

„Wychowanie w Rodzinie” t. XVII (1/2018)

nadesłany: 07.07.2017 r. – przyjęty: 08.03.2018 r.

Agnieszka LASOTA*

Wsparcie rodziców biologicznych i zastępczych w wychowaniu dzieci – oczekiwania a rzeczywistość

Supporting of biological and foster parents in parenting
– expectations and reality

Streszczenie

Cel: Celem prezentowanych badań było ukazanie podobieństw oraz różnic pomiędzy rodzicami zastępczymi i biologicznymi w doświadczaniu trudności rodzicielskich. Jedną z głównych hipotez zakłada istnienie różnic pomiędzy rodzicami biologicznymi a rodzicami zastępczymi w zakresie poczucia wsparcia otrzymywanego oraz oczekiwanego od osób bliskich i obcych.

Metody: W badaniach zostało wykorzystane narzędzie własne autorki oraz wywiad pogłębiony. Kwestionariusz ankiety zawierał pytania dotyczące wiedzy, umiejętności i kompetencji w zakresie wychowania, opieki nad dzieckiem oraz zasobów własnych i wsparcia od innych. Analizie ilościowej i jakościowej poddano poczucie wsparcia otrzymywanego, i oczekiwanego przez rodziców.

Wyniki: Uzyskane wyniki badań sugerują istnienie różnic pomiędzy rodzicami biologicznymi a rodzicami zastępczymi w zakresie odczuwania poczucia wsparcia udzielanego przez inne osoby. Specjaliści, instytucje, inni rodzice, nauczyciele stanowią większe źródło wsparcia dla rodziców zastępczych niż dla rodziców biologicznych. Partnerzy, rodzina, przyjaciele (osoby bliższe) są większym źródłem wsparcia dla rodziców biologicznych niż dla rodziców zastępczych.

* e-mail: aglas@poczta.fm

Katedra Psychologii, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, ul. Podchorążych 2, 30-084 Kraków, Polska. ORCID: 0000-0001-6128-7859.

Wnioski: Istnieją różnice zarówno w zakresie otrzymywanego, jak i oczekiwanego wsparcia społecznego oraz instytucjonalnego wśród rodziców biologicznych i zastępczych.

Słowa kluczowe: rodzice zastępczy, rodzice biologiczni, wsparcie oczekiwane, wsparcie otrzymywane.

Abstract

Aim: The aim of this study was to show similarities and differences between foster and biological parents in experiencing parenting difficulties. One of the hypotheses states that there are differences between biological and foster parents when it comes to a range of received and given support expected from both family and others.

Methods: In this research an in-depth interview and a questionnaire designed by the author were used. The tool includes closed questions about parenting knowledge, skills, and competence in the upbringing and care of their children. Questions also focused on the resources of parents and outside support. Quality and quantity analysis was applied to a sense of support received and expected by parents.

Results: The results obtained suggest a difference between biological and foster parents when it comes to the sense of support coming from outside. Specialists, institutions, other parents and teachers are more supportive towards foster parents than biological ones. Partners, family, friends (people close to family) are more supportive towards biological parents.

Conclusions: There are differences both in terms of received and expected social and institutional support among biological and foster parents.

Keywords: foster parents, biological parents, received support, expected support.

Wstęp

Rodzinne formy pieczy zastępczej uważane są za najbardziej korzystne dla wspierania dzieci i rodzin doświadczających trudności opiekuńczo-wychowawczych. Dlatego też ważne jest jej udoskonalenie i stwarzanie takich warunków, które pozwalałyby rodzicom zastępczym na pełną realizację zadań. W kontekście zachodzących zmian w regulacjach prawnych oraz idei wspierania rodzicielstwa poprzez wdrożenie programu 500+, można zaobserwować niską skuteczność działań, których celem jest promocja idei rodzicielstwa zastępczego, co skutkuje małym zainteresowaniem oraz niewystarczalnością zasobów rodzinnej pieczy zastępczej w stosunku do potrzeb, wynikających na przykład z faktu zwykle długotrwałego charakteru sprawowanej opieki nad dzieckiem. Zmiany systemowe powinny przede wszystkim wpłynąć na poprawę jakości sprawowanej opieki w rodzinach zastępczych oraz uregulowania roli, jaką ma pełnić rodzina zastępcza (wspierającą czy zastępującą funkcje rodziny biologicznej).

Ważne jest, aby zwrócić uwagę na fakt, że rodzice zastępczy mają różne potrzeby i różne oczekiwania dotyczące wsparcia¹. Na rodzaj wsparcia, jakiego najbardziej potrzebują ma wpływ liczba oraz wiek dzieci przysposobionych, wcześniejsze doświadczenia rodziców czy problemy, z jakimi borykają się dzieci przysposobione. Badania wskazują, że nawet fakt czy rodzice zastępczy są rodziną spokrewnioną dla dziecka, czy zupełnie obcą odgrywa ogromne znaczenie w zgłaszaniu potrzeb dotyczących różnego rodzaju wsparcia, np. społecznego czy emocjonalnego². Rodzice zastępczy wskazują na potrzebę otwartej, pozytywnej, wspierającej relacji z profesjonalistami (pracownikiem socjalnym, pomocy społecznej czy pracownikiem centrum pomocy rodzinie)³. Wzrost zadowolenia rodziców jest związany z ich postrzeganiem pracy zespołowej, pozytywnej komunikacji i zaufania do ośrodków opieki nad dziećmi, ośrodków adopcyjnych i specjalistów tam pracujących⁴. Wsparcie społeczne rodziców zastępczych wiąże się z większym zadowoleniem rodziców a także z lepszą komunikacją pomiędzy rodzicami a dzieckiem, co przekłada się na bardziej uspołecznione i akceptowane zachowania dziecka⁵. Wsparcie ze strony ośrodków i specjalistów (psychologów, pedagogów czy pracowników socjalnych) wiąże się z wyższym poczuciem satysfakcji z bycia rodzicem zastępczym oraz pewnością podjęcia słusznej decyzji związanej z wyzwaniem wejścia w rolę rodzica dla innych dzieci⁶.

Metodologia badań własnych

Celem badań było znalezienie odpowiedzi na pytania czy występują różnice pomiędzy rodzicami zastępczymi a rodzicami biologicznymi w zakresie subiektywnego poczucia wsparcia otrzymywanego i oczekiwanego od innych osób? W badaniach postawiono więc następujące hipotezy:

¹ Por.: S. Bass, M.K. Shields, R.E. Behrman, *Children, Families, and Foster Care: Analysis and Recommendations*, „Children, Families, and Foster Care” 2004, nr 14(1), s. 5–29.

² Por.: T. Coakley i in., *Kinship foster parents' perceptions of factors that promote or inhibit successful fostering*, „Children and Youth Services Review” 2007, nr 29, s. 92–109.

³ Problem ten poruszają w swoich rozważaniach m.in. J. Brown, i P. Calder, *Concept mapping the needs of foster parents*, „Child Welfare” 2000, nr 79, s. 729–746; T. Fisher i in., *Sharing the care: The qualities sought of social workers by foster carers*, „Child & Family Social Work” 2000, nr 5, s. 225–233.

⁴ S. Rodger i wsp., *Who is caring for our most vulnerable children?: The motivation to foster in child welfare*, „Child Abuse & Neglect” 2006, nr 30, s. 1129–1142.

⁵ T. Fisher, I. Gibbs, I. Sinclair, K. Wilson, *Sharing the care: The qualities sought of social workers by foster carers*, „Child & Family Social Work” 2000, nr 5, s. 225–233.

⁶ Takie rezultaty uzyskali w swoich badaniach zagraniczni badacze, m.in. S. Rodger i wsp., *Who is caring...*, dz. cyt., s. 1129–1142; B. Grimm, J. Darwall, *Foster parents: Who are they? Reality v. perception*, „Youth Law News” 2005, t. XXVI (3), s. 1–8; oraz K. Rhodes i wsp., *A comparison of family foster parents who quit, consider quitting, and plan to continue fostering*, „Social Service Review” 2001, nr 75, s. 84–114.

- Hipoteza główna: Istnieje różnica pomiędzy rodzicami biologicznymi a rodzicami zastępczymi dotycząca poczucia wsparcia otrzymywanego oraz oczekiwanego od osób bliskich i obcych.
- Hipoteza 1. Istnieje różnica pomiędzy rodzicami biologicznymi a rodzicami zastępczymi w zakresie odczuwania poczucia wsparcia udzielanego przez inne osoby.
- H. 1.1. Specjaliści, instytucje, inni rodzice, nauczyciele stanowią większe źródło wsparcia dla rodziców zastępczych niż dla rodziców biologicznych.
- H. 1.2. Partnerzy, rodzina, przyjaciele (osoby bliższe) są większym źródłem wsparcia dla rodziców biologicznych niż dla rodziców zastępczych.
- Hipoteza 2. Istnieje różnica pomiędzy oczekiwaniami rodziców biologicznych i zastępczych w zakresie udzielania wsparcia instytucjonalnego.
- H. 2.1. Rodzice zastępczy oczekują większego wsparcia ze strony różnych instytucji, nauczycieli i specjalistów niż rodzice biologiczni.

Za pomocą kwestionariusza własnego autorstwa dotyczącego oceny wiedzy i umiejętności rodzicielskich, przebadano łącznie 58 osób, będących rodzicami w 27 rodzinach posiadających tylko dzieci biologiczne i 31 rodzinach z dziećmi przysposobionymi, w tym: 28 rodzinach zastępczych i 3 rodzinach z dziećmi adoptowanymi i będących w pieczy zastępczej jednocześnie. Wśród analizowanych 31 rodzin z dziećmi przysposobionymi 10 rodzin nie posiadało dzieci biologicznych, a tylko 1 rodzina adopcyjna pełniła również rolę rodziny biologicznej i zastępczej. Rodzice biologiczni dobierani byli do grupy kontrolnej pod względem wieku matki, ojca oraz wychowywanych dzieci. Badania prowadzone były w 2016 roku⁷ na terenie województw świętokrzyskiego i małopolskiego.

Tabela 1. Statystyki opisowe rodzin biologicznych i zastępczych
Table 1. Descriptive statistics of biological and foster families

Typ rodziny	biologiczna	zastępcza	adopcyjna	biologiczna oraz zastępcza	biologiczna oraz adopcyjna	zastępcza oraz adopcyjna	biologiczna, zastępcza, adopcyjna	razem
liczba rodzin	27	8	0	20	0	2	1	58
liczba dzieci	49	12	0	112 (43 i 69)	0	8	4 (1 i 3)	185

Źródło: Opracowanie własne.

Source: Own study.

⁷ Badania wśród rodzin zastępczych prowadzone były podczas szkoleń i warsztatów, prowadzonych przez autorkę, a skierowanych do rodziców pełniących pieczę zastępczą. Warsztaty organizowane były przez Ośrodki Pomocy Rodzinie oraz ROPS-y na terenie dwóch województw.

Dalsze analizy prowadzono dla dwóch typów rodzin: posiadających tylko dzieci biologiczne (27 rodzin oraz 49 dzieci) oraz rodzin z dziećmi przysposobionymi (adoptowanymi lub zastępczymi) – stanowiących 31 rodzin z łączną liczbą dzieci 136 (biologiczne, zastępcze, adoptowane). Rodziny biologiczne oraz rodziny z dziećmi przysposobionymi nie różniły się pod względem wieku. Większość rodziców biologicznych stanowiły osoby w wieku 31–50 (ok. 80% łącznej liczby rodziców biologicznych), podobnie jak rodzice dzieci przysposobionych, w przypadku których ta kategoria wiekowa objęła nieco ponad 70% łącznej liczby rodziców dzieci przysposobionych.

Tabela 2. Statystyki opisujące wiek badanych rodziców
Table 2. Statistics of the age of the investigated parents

Wiek rodziców	< 30	31–40	41–50	51 <	Suma
biologicznych	11%	41%	41%	7%	100%
zastępczych	19%	39%	32%	10%	100%

Źródło: Opracowanie własne.

Source: Own study.

Istotną różnicę stanowiło wykształcenie rodziców. Blisko 94% rodziców biologicznych legitymowało się wykształceniem średnim lub wyższym, podczas gdy prawie 90% rodziców z dziećmi przysposobionymi posiadało wykształcenie średnie lub niższe niż średnie ($\chi^2 = 13,094$; $df = 3$; $p < 0,01$). Taka prawidłowość związana z poziomem wykształcenia rodziców zastępczych widoczna jest we wszystkich polskich raportach i badaniach rodziców zastępczych.

Tabela 3. Statystyki opisujące wykształcenie rodziców
Table 3. Statistics of the education of the parents

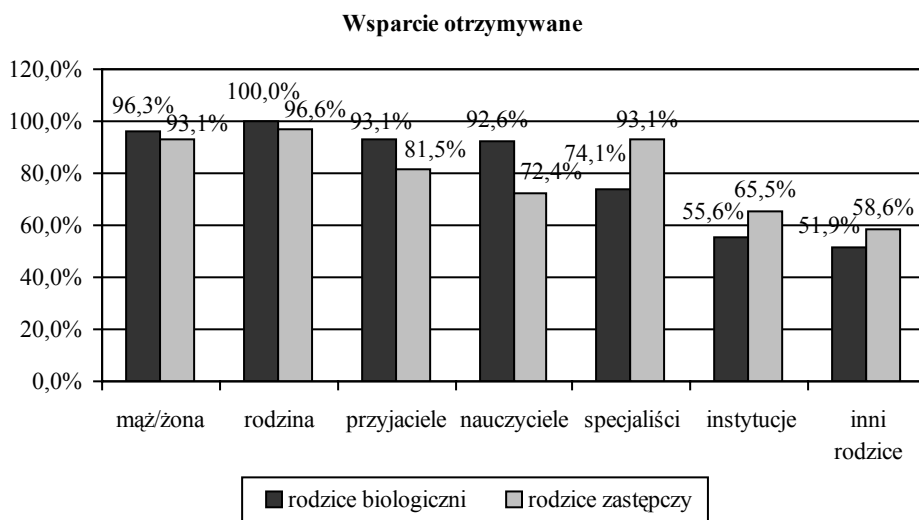
		wykształcenie rodziców				Ogółem	
		wyższe	średnie	zawodowe	podstawowe		
typ rodzin	biologiczna	N	16	9	2	0	27
		%	59,3%	33,3%	7,4%	0,0%	100,0%
	zastępcza	N	6	12	10	3	31
		%	19,4%	38,7%	32,3%	9,7%	100,0%
Ogółem		N	22	21	12	3	58
		%	37,9%	36,2%	20,7%	5,2%	100,0%

Źródło: Opracowanie własne autorki.

Source: Own study.

Wsparcie otrzymywane przez rodziców biologicznych i zastępczych

Na pytanie, od kogo rodzice otrzymują wsparcie w rozwoju i wychowaniu dzieci, zarówno rodzice biologiczni, jak i zastępczy wskazywali najczęściej najbliższą rodzinę. Najbliższa rodzina, partner, mąż czy rodzice, rodzeństwo stanowią źródło wsparcia dla zdecydowanej większości badanych rodziców.

Wykres 1. Procentowa liczba wskazań rodziców otrzymujących wsparcie od różnych osób. Źródło: Opracowanie własne.

Graph 1. Percentage of parents receiving help from various persons. Source: Own study.

Różnice istotne statystyczne pomiędzy grupami rodziców pojawiły się w zakresie pomocy otrzymywanej ze strony specjalistów, nauczycieli i instytucji pomocowych. Rodzice z dziećmi przysposobionymi o wiele częściej negatywnie oceniali wsparcie i pomoc otrzymywaną od nauczycieli niż rodzice biologiczni. Ponad 90% rodziców biologicznych deklarowało otrzymywaną pomoc ze strony nauczycieli i niecałe 3/4 badanych rodziców sprawujących pieczę zastępczą. Różnica ta jest istotna statystycznie ($\chi^2 = 3,9$; $p < 0,05$). Rodzice zastępczy zaś częściej niż biologiczni jako źródło wsparcia w wychowaniu i opiece nad dziećmi wskazywali specjalistów. Jedyne 7% pośród nich oceniło otrzymywaną pomoc jako niewystarczającą, natomiast wśród rodziców biologicznych co trzeci rodzic nie wskazał wcale specjalistów jako osoby wspierającej je w wychowaniu dzieci ($\chi^2 = 4,5$; $p < 0,05$).

Badania prowadzone na zlecenie Ośrodków Polityki Społecznej w wielu miastach w Polsce⁸ potwierdzają uzyskane przez autorkę wyniki. Dla rodziców zastępczych, podobnie jak dla biologicznych, najważniejsze wsparcie to sygnały płynące od najbliższych, rodziny oraz przyjaciół. To wsparcie cenione jest najbardziej, bez względu na typ rodziny. Przyjmuje ono wielowymiarowy charakter. Najczęściej jest to wsparcie emocjonalne (wyrażanie akceptacji dla podjętej decyzji, wspieranie w trudnych sytuacjach), społeczne czy instrumentalne (konkretna pomoc w opiece nad dziećmi).

Różnice między subiektywnym poczuciem otrzymywanego wsparcia pomiędzy rodzicami pojawiły się w odniesieniu do specjalistów oraz nauczycieli. Wielu rodziców zastępczych uważa za kluczową dla prawidłowego funkcjonowania ich rodziny współpracę z wieloma specjalistami. W zależności od tego, z jakimi problemami i trudnościami borykają się dzieci, które do tych rodzin trafiają, korzystają oni z pomocy psychologów, psychiatrów, terapeutów, pedagogów, logopedów czy lekarzy różnych specjalności. Po pomoc do specjalistów rodzice zastępczy zwracają się najczęściej z powodu doświadczania konkretnych trudności, np. niepokojących zachowań dzieci przysposobionych (agresja lub bardzo silne wycofanie) oraz sytuacje wskazujące na konieczność interwencji psychologa czy innego specjalisty. Czasem rodzice zgłaszają się profilaktycznie, np. obawiając się wystąpienia objawów RAD, lub gdy różne okoliczności mogą powodować problemy wychowawcze (np. śmierć rodziców biologicznych). Jak piszą autorzy raportu z roku 2013, specjalistycznego wsparcia wymaga także łagodzenie różnych problemów zdrowotnych czy radzenie sobie z niepełnosprawnością dzieci przysposobionych. Oprócz pomocy psychologicznej, z której chętnie korzystają, rodzice zastępczy wskazują logopedę, jako specjalistę, z którym zazwyczaj podejmują współpracę w zakresie pracy nad polepszeniem kompetencji językowych i komunikacyjnych wychowywanych dzieci. W dużej części rodzin zastępczych, podopieczni wymagają różnych oddziaływań rehabilitacyjnych, potrzebujących całego spektrum pomocy.

Z drugiej strony, wyniki badań wskazują, że to rodzice biologiczni mają większe zaufanie i chętniej współpracują z nauczycielami w porównaniu z rodzicami zastępczymi. Z bezpośrednich rozmów i wywiadów z rodzicami zastępczymi można domniemywać, że być może ma to związek z naznaczeniem dziecka pochodzeniem z określonego środowiska biologicznego. Najczęściej zarówno nauczyciele, jak i uczniowie (a często też rodzice tychże uczniów) albo znają biologiczne środowisko i rodzinę tego dziecka, albo szybko są informowani o tym, że w szkole pojawia się nowy uczeń wychowujący się w pieczy zastępczej. Bardzo często takie dzieci stają się podmiotem praktyk stygmatyzujących i wykluczających. Jak podkreślają rodzice zastępczy, niestety, w ich opinii,

⁸ Por.: Raporty z polskich badań dotyczących rodzicielstwa zastępczego, prowadzonych na terenie województwa kujawsko-pomorskiego w 2012 roku czy badań prowadzonych na terenie województwa łódzkiego w 2013 roku.

nauczyciele albo nic nie robią z taką sytuacją (doszukując się powodów takiego stanu rzeczy albo w samym dziecku, albo jego biologicznej rodzinie) lub w niewystarczającym stopniu próbują zniwelować pojawiające się problemy z rówieśnikami. W raporcie łódzkim (2013) możemy przeczytać, że najczęściej ofiarą wykluczenia społecznego w szkole stają się dzieci z FAS z powodu problemów, będących wynikiem degeneracji środowiska rodzinnego. Wiele wyników badań wskazuje, że duży odsetek dzieci trafiających do pieczy zastępczej ma problemy w szkole oraz trudności w relacjach interpersonalnych w środowisku szkolnym⁹.

Oczekiwania rodziców w zakresie wsparcia od osób bliskich oraz obcych

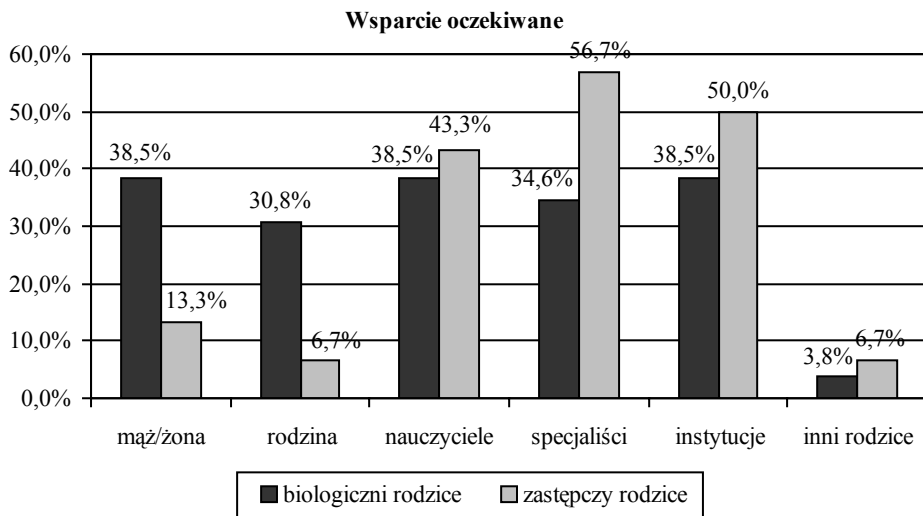
Analiza ilościowa i jakościowa wyników badań pokazała, że rodzice biologiczni i zastępczy różnią się między sobą rodzajem oczekiwanego wsparcia od innych osób. Zdecydowanie wyższe oczekiwania, co do pomocy i wsparcia ze strony najbliższych występują wśród rodziców z rodzin biologicznych niż z rodzin z dziećmi przysposobionymi. Aż 38,5% rodziców biologicznych oczekiwało większego wsparcia w wychowaniu i opiece nad dziećmi od swoich partnerów (męża/żony) ($\chi^2 = 4,6$; $p < 0,05$) a blisko 31% z nich oczekiwało większego wsparcia od najbliższej rodziny ($\chi^2 = 5,4$; $p < 0,05$). Jedynie 13% rodziców zastępczych oczekuje większego wsparcia od swoich partnerów i niecałe 7% od rodziny.

Zdarza się, że rodzice prowadzący pieczę zastępczą, szczególnie na początku swojej drogi rodzicielskiej, doświadczają ze strony najbliższych krewnych niewiele wsparcia, a czasem nawet okazuje się, że rodzina czy przyjaciele mają negatywny stosunek do ich decyzji. Podjęcie się pełnienia funkcji rodzica zastępczego może stanowić więc barierę w kontaktach z dalszą rodziną.

Autorzy raportu z 2013 roku przytaczają wypowiedzi matek zastępczych, które twierdzą, że w rozmowach z rodziną czy przyjaciółmi raczej unikają rozmów na temat rozwoju, wychowania czy opieki nad dziećmi, gdyż np. „przy dziewięciorgu wychowanków z całą różnorodnością ich problemów, rozmowy na ten temat pochłonęłyby cały czas poświęcony na spotkania rodzinne”¹⁰.

⁹ Takie rezultaty badań uzyskała również autorka, por.: A. Lasota [w recenzji], *Wiedza rodziców biologicznych i zastępczych o dziecięcych zaburzeniach rozwojowych*, „Problemy Wczesnej Edukacji”. W literaturze angielskiej znajdziemy takie wyniki w: J. Brown, *Fostering children with disabilities: A concept map of parent needs*, „Children and Youth Services Review” 2007, nr 29, s. 1235–1248.

¹⁰ Raport z badania: *Uwarunkowania rozwoju rodzicielstwa zastępczego w regionie łódzkim*, Łódź, Wydział ds. Pomocy i Integracji Społecznej, Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi 2013, s. 193.

Wykres 2. Procentowa liczba wskazań rodziców oczekujących wsparcia od różnych osób. Źródło: Opracowanie własne autorki.

Graph 2. Percentage of parents expecting help from various persons. Source: Own study.

Matki te starają się nie obciążać swoimi problemami innych, w związku z tym nie otrzymują też z ich strony pomocy, bo się o nią nie zwracają. Z drugiej strony, w rodzinach zastępczych, częściej niż w rodzinach biologicznych, obserwujemy wciąż model rodziny tradycyjnej. To kobiety z rodzin zastępczych częściej przejmują całą odpowiedzialność za wychowanie i opiekę dzieci przysposobionych. W rodzinach biologicznych coraz częściej spotykamy partnerski układ związany z opieką i wychowaniem dzieci. W rodzinach zastępczych, co podkreślają autorzy polskich raportów dotyczących funkcjonowania pieczy zastępczej¹¹, większość odpowiedzialności za prowadzenie rodziny zastępczej, w tym również za zajmowanie się domem i dziećmi ponoszą przede wszystkim kobiety. To one są więc najbardziej obciążone zadaniami wynikającymi z realizowanej funkcji, mimo że większość rodzin tworzą małżonkowie. Wypowiedzi matek zastępczych potwierdzają tę prawidłowość, dla większości z nich naturalny jest podział tradycyjny ról, gdzie mąż pracuje zawodowo a żona zajmuje się dziećmi. Zarówno kobiety, będące matkami biologicznymi, jak i zastępczymi sugerowały również, że oczekują większego wsparcia i zaangażowania partnerów, choć rozumieją ich postawy i niskie zaangażowanie w wychowanie dzieci, które, ich zdaniem, najczęściej jest wynikiem albo braku czasu, albo braku do-

¹¹ *Raport z badania: Rodziny zastępcze niespokrewnione z dzieckiem w województwie kujawsko-pomorskim – stan zastany*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, Toruń 2012; *Raport z badania: Uwarunkowania rozwoju...*, dz. cyt., 2013.

świadczenia i umiejętności rodzicielskich. A one, jako matki, intuicyjnie potrafią lepiej zająć się swoimi dziećmi, niż ich partnerzy czy mężowie.

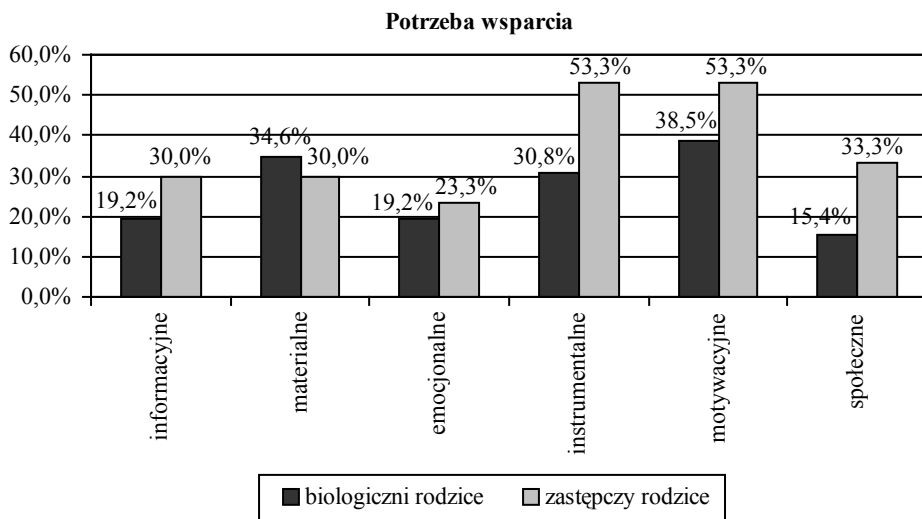
Rodzice zastępczy oczekują zaś większego wsparcia ze strony instytucji (50%) i specjalistów (56,7%), niż rodzice biologiczni (38,5% i 34,6%). Okazuje się, że dla rodziców zastępczych specjaliści – ich wiedza, kompetencje i podejście do rodziny – mają ogromne znaczenie. Połowa badanych rodziców zastępczych oczekuje większej pomocy i wsparcia ze strony instytucji. Chodzi głównie o ośrodki pomocy rodzinie, ośrodki adopcyjne czy opiekuńcze. Rodzice zgłaszają braki w zakresie udzielania wyczerpujących informacji o rodzajach dostępnej pomocy, przekazywania możliwych świadczeń i usług, wskazywania dodatkowych możliwości działania, np. współpracy z placówkami specjalistycznymi, większego zaangażowania ze strony pracowników, gotowości i chęci udzielania pomocy, możliwości konsultacji z psychologiem czy terapeutą, uważnego wysłuchiwanie i adekwatnego reagowania na zgłaszane problemy¹². Raport opracowany na zlecenie ROPS w Łodzi z 2013 roku wskazuje, z jakimi problemami najczęściej borykają się rodzice zastępczy. Pierwsza kategoria problemów dotyczy trudności związanych z początkową fazą opieki nad dziećmi oraz nie zawsze pozytywnymi postawami otoczenia społecznego. Kolejna wiąże się z napotykanymi trudnościami wychowawczymi (wywołana trudnościami i dysfunkcjami dziecka lub nieprawidłowym stylem wychowawczym rodziców) oraz nierzadko, będącymi konsekwencją tych trudności, problemami osobistymi związanymi z pełnioną rolą, np. wypalenie, wysoki poziom stresu czy trudności emocjonalne rodziców. Do ostatniej kategorii często spotykanych problemów należą te dotyczące sytuacji bytowej, kontaktów z instytucjami czy rodzicami biologicznymi wychowanków.

Ocena różnych typów wsparcia w rodzinach biologicznych oraz rodzinach pełniących pieczę zastępczą

Nie istnieją statystycznie istotne różnice w ocenie wsparcia w zakresie informacyjnym (dotyczącym pozyskiwania wiedzy o wychowaniu), materialnego oraz emocjonalnego pomiędzy dwoma analizowanymi typami rodzin. Zdecydowane różnice zachodzą jednak w zakresie oceny wsparcia instrumentalnego (szkoleń, kursów, podniesienia umiejętności wychowawczych rodziców) ($\chi^2 = 2,9$; $df = 1$; $p < 0,1$). Rodzice dzieci przysposobionych o wiele częściej oceniali wsparcie w tym zakresie jako niewystarczające (blisko 52%) niż rodzice wychowujący jedynie swoje własne, biologiczne potomstwo (blisko 30%). Istnieje również istotna różnica pomiędzy poszukiwaniem wsparcia społecznego

¹² Raport z badania: *Uwarunkowania...*, dz. cyt., 2013, s. 193.

między rodzicami wychowującymi dzieci własne a rodzicami pełniącymi pieczę zastępczą ($\chi^2 = 5,2$; $df = 1$ $p < 0,05$).

Wykres 3. Różnice w zgłaszanych potrzebach dotyczących różnego typu wsparcia. Źródło: Opracowanie własne.

Graph 3. Differences in the reported needs of various types of support. Source: Own study.

Jak wynika z wypowiedzi badanych rodziców oraz analiz polskich raportów, toruńskiego z roku 2012 i łódzkiego z roku 2013, wsparcie otrzymywane przez rodziny zastępcze ma różnorodny wymiar. Po pierwsze, najczęściej ma charakter wsparcia materialnego – rodziny otrzymują świadczenia obligatoryjne oraz fakultatywne, w zależności od okoliczności. Wyniki tychże badań wskazują, że około 1/3 badanych rodziców zarówno biologicznych, jak i zastępczych oczekuje większego wsparcia finansowego związanego z opieką i wychowaniem dzieci. Następnym rodzajem wsparcia jest wsparcie instrumentalne, polegające na konkretnej pomocy ze strony specjalistów oraz możliwości podnoszenia swojej wiedzy i umiejętności rodzicielskich poprzez szkolenia kursy czy programy profilaktyczno-terapeutyczne, skierowane właśnie do rodzin zastępczych. W tym wymiarze rodzice zastępczy wciąż czują zdecydowanie większe niedostatki i braki, w porównaniu z rodzicami biologicznymi, oczekując większego wsparcia właśnie instrumentalnego (dostępu do dobrego psychologa czy możliwości udziału w szkoleniach), ale nie na początku pełnienia funkcji rodzica zastępczego, co ma miejsce bardzo często, lecz w trakcie, kiedy pojawiają się trudności wychowawcze, a rodzic nie wie, jak może je właściwie pokonać. Zdaniem autorów raportu z 2013 roku, rodzice zastępczy poszukują wsparcia informacyjnego, doradczego, ponieważ doświadczając sytuacji trudnych sami często z wielkim trudem poszukują sposobów ich rozwiązywania, opierając się wy-

łącznie na zasobach własnych, doświadczeniu i intuicji. Różnica pomiędzy badanymi rodzicami wystąpiła także w zakresie wsparcia motywacyjnego. Okazuje się bowiem, że rodzice zastępczy, częściej niż biologiczni, oczekują zachęcania do działania, motywacji do bycia lepszym rodzicem oraz większego doceniania tego, jak dobrze realizują podjęte wyzwania rodzicielskie. Uzyskane wyniki moich badań potwierdzają zarówno raporty międzynarodowe¹³, jak i polskie¹⁴. Według danych zawartych w polskich raportach, rodzaje oczekiwanej przez rodziców zastępczych pomocy najczęściej polegają na: wsparciu emocjonalnym i psychologicznym rodziny, lepszym wsparciu informacyjnym (np. bardziej rzetelna wiedza o podopiecznych, o ich zdrowiu, trudnościach, dysfunkcjach, o rodzinie biologicznej) oraz wsparciu prawnym. Wyniki moich badań pokazują, że rodzice zastępczy odczuwają potrzebę rozwijania umiejętności i wiedzy w zakresie rozwoju i zaburzeń rozwojowych dzieci i młodzieży, dlatego też chętnie uczestniczyliby w specjalistycznych szkoleniach związanych z problemami i dysfunkcjami dzieci znajdujących się w pieczy zastępczej (np. dzieci z FAS czy RAD). Uwidacznia się również większa niż w rodzinach biologicznych potrzeba wsparcia społecznego – polegająca na kontaktach z innymi rodzicami, i pomocy od innych, np. wolontariuszy w opiece nad dziećmi, lepszej współpracy ze specjalistami i oczywiście pomocy finansowej.

Wnioski

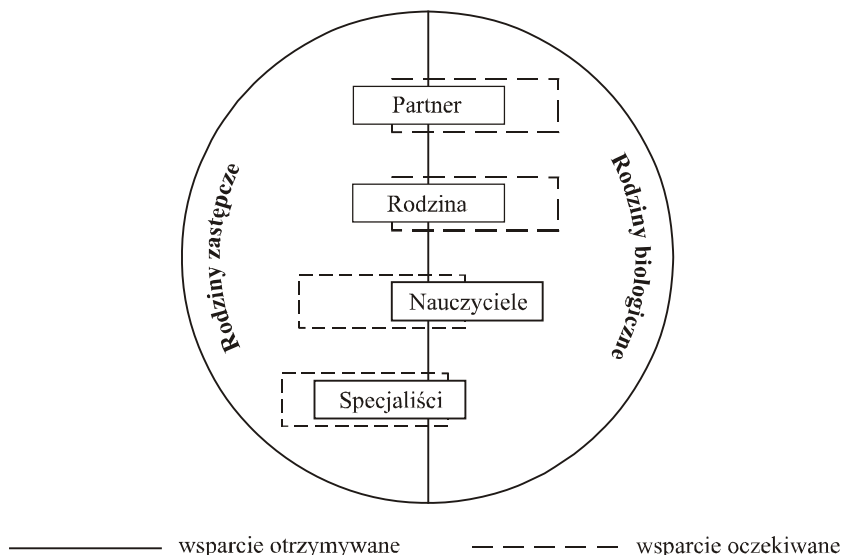
Wyniki badań prowadzonych przez autorkę wśród rodziców zastępczych oraz biologicznych, wychowujących dzieci w podobnym wieku, wykazały istnienie istotnych różnic w ocenie wsparcia otrzymanego i oczekiwanego między rodzicami.

Więzi rodzinne, traktowane jako najpewniejsze źródło pomocy w opiece i wychowaniu dzieci, są obecne i użyteczne w sieciach wsparcia, choć nie zawsze wiąże się to z pełną akceptacją samego faktu, że członek rodziny podjął się funkcji stanowienia pieczy zastępczej¹⁵. Okazuje się, że wsparcie środowiska rodzinnego, bez względu na typ rodziny w jakiej wychowują się dzieci, nie jest dawane automatycznie, czasami rodzic powinien się o nie upomnieć. Jest to tym trudniejsze, im większa jest skala, w jakiej byłoby ono niezbędne.

¹³ Por.: K.N. Piescher, M. Schmidt, T. LaLiberte, *Evidence-Based Practice in Foster Parent Training and Support: Implications for Treatment Foster Care Providers*. Center for Advanced Studies in Child Welfare. University of Minnesota School of Social Work, 2008.

¹⁴ Por.: *Raporty z badań nad rodzicielstwem zastępczym...*, dz. cyt., Łódź 2012, Toruń 2013.

¹⁵ Raport z badania: *Uwarunkowania...*, dz. cyt., 2013, s. 191.

Rys. 1. Różnice istotne statystycznie w zakresie wsparcia oczekiwanego i otrzymywanego między rodzicami biologicznymi a zastępczymi. Źródło: Opracowanie własne.

Fig. 1. Statistically significant differences between the expected and the received support for biological and foster parents. Source: Own study.

W tym zakresie to matki dzieci biologicznych wykazują większe oczekiwania w odniesieniu do pomocy ze strony partnerów. Podobnie sytuacja wygląda w stosunku do najbliższej rodziny – babci, cioci itd. To matki biologiczne zgłaszają większą potrzebę i oczekiwania pomocy ze strony bliskich w wychowaniu, i opiece nad dziećmi. Rodzice zastępczy natomiast oczekują większej pomocy i wsparcia od nauczycieli, od których otrzymują mniejsze wsparcie w odróżnieniu od rodziców biologicznych. Rodziny zastępcze, mimo że zdecydowanie częściej korzystają z pomocy specjalistów niż biologiczne, mają także większe oczekiwania w tym zakresie. Nauczyciele oraz specjaliści oferują szczególnie cenną pomoc dla rodziców. Rodzice bardzo doceniają wsparcie dobrych nauczycieli, podchodzących ze zrozumieniem do sytuacji i możliwości dziecka, pedagogów czy terapeutów przekazujących cenne wskazówki rodzicom w pracy z dzieckiem, czy sposobów postępowania z nim w sytuacjach trudnych. Dla rodzin, które mają pod opieką dzieci przewlekle chore lub niepełnosprawne niezwykle cenna jest pozytywna współpraca ze specjalistami oraz instytucjami pomocowymi.

W odniesieniu do różnego typu wsparcia, jakie otrzymują rodzice zarówno biologiczni, jak i zastępczy a także oceny własnej wiedzy i umiejętności rodzicielskich¹⁶ okazało się, że rodzice zastępczy wykazują silniejszą potrzebę wspar-

¹⁶ Por.: A. Lasota, *Wiedza rodziców...*, dz. cyt.

cia instrumentalnego opartego na podnoszeniu swoich umiejętności wychowawczych, a także wsparcia społecznego (tj. możliwości kontaktu z innymi rodzicami zastępczymi, udział w grupie wsparcia czy udzielanie się na forach internetowych dla rodziców zastępczych).

Wydaje się, że wsparcie instrumentalne rodziców zastępczych ma ogromne znaczenie dla poczucia satysfakcji z pełnionej funkcji rodzicielskiej. Przegląd badań międzynarodowych pokazuje, że szkolenia skierowane bezpośrednio do osób podejmujących się roli rodziców zastępczych, pozytywnie wpływają nie tylko na pogłębianie wiedzy z zakresu rozwoju i wychowania dzieci, ale również na zmiany postaw, zachowań i konkretnych umiejętności rodzicielskich oraz podnoszą samoocenę i pewność siebie. Szkolenie rodziców zastępczych wiąże się również z podnoszeniem satysfakcji rodziców. Programy wspierające rodziców najczęściej nastawione są na zwiększenie pozytywnych interakcji pomiędzy rodzicami a dziećmi oraz umiejętności rozpoznawania i wyrażania emocji a także lepszej komunikacji¹⁷. Należy również zwrócić uwagę na badania pokazujące, jakie czynniki wpływają na wycofanie się z rodzicielstwa zastępczego. Oprócz problemów zdrowotnych rodziców, najczęstszymi są nieprzewidziane problemy wychowawcze z dziećmi, brak komunikacji i wsparcia ze strony ośrodka i specjalistów, niedostateczna wiedza rodziców dotycząca rozwoju i wychowania dzieci oraz nieprawidłowe style wychowawcze¹⁸. Wielu autorów efektywnych programów dla rodziców zastępczych sugeruje, by obowiązki rodziców podzielić na trzy główne zadania: po pierwsze, kontrola negatywnych zachowań dziecka, po drugie, zachęcanie do dobrego zachowania i wreszcie po trzecie, wzmacnianie relacji między dzieckiem a rodzicem zastępczym. Udział w takich programach pozytywnie wpływa na poprawę zachowania dzieci i lepszą relację dorosły – dziecko¹⁹. Podnoszenie umiejętności rodzicielskich, szczególnie matek zastępczych wpływa pozytywnie na samoocenę, bardziej pozytywną a mniej krytyczną ocenę rodzicielstwa oraz na bardziej spójne, konsekwentne zachowanie a także na bardziej umiejętne radzenie sobie z problemami dnia codziennego²⁰. Inne badania sugerują, że wsparcie informacyjne oraz instru-

¹⁷ Opis efektywności takich programów można znaleźć np. w: J. Kaminski, L.A. Valle, J.H. File-ne, C.L. Boyle, *A meta-analytic review of components associated with parent training program effectiveness*, „Journal of Abnormal Child Psychology” 2008, nr 36, s. 567–589.

¹⁸ Badania takie prowadzili m.in.: K.W. Rhodes, J.G. Orme, C. Buehler, *A comparison of family foster parents who quit, consider quitting, and plan to continue fostering*, „Social Service Review” 2001, nr 75, s. 84–114; C. Buehler, K.W. Rhodes, J. Orme, G. Cuddeback, *The Potential for Successful Family Foster Care: Conceptualizing Competency Domains for Foster Parents*, „Child Welfare” 2006, t. LXXXV(3), s. 523–558.

¹⁹ S. Bradley, D.A. Jadda, J. Brody, S. Landy, S. Tallet, W. Watson i in., *Brief psychoeducational parenting program: an evaluation and 1-year follow-up*, „Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry” 2003, nr 42(10), s. 1171–1178.

²⁰ M.J. Reid, C. Webster-Stratton, T.P. Beauchaine, *Parent training in Head Start: A comparison of program response among African American, Asian American, Caucasian, and Hispanic mothers*, „Prevention Science” 2001, nr 2, s. 209–227.

mentalne wpływa na wzrost empatii u rodziców, lepsze zrozumienie potrzeb i emocji dzieci a także na zmniejszenie kar cielesnych i efektywniejszą komunikację w rodzinie zastępczej²¹.

Badania własne autorki oraz raporty zarówno międzynarodowe, jak i polskie, dające wgląd w poziom różnego rodzaju form wsparcia dla rodzin zastępczych oraz oczekiwania rodziców, pokazują, że w wielu aspektach potrzeby rodziców nie spotykają się z adekwatną pomocą. Rodzice zastępczy deklarują podobny poziom oczekiwań w zakresie niezaspokojonych potrzeb emocjonalnych i finansowych, jednakże w zakresie wsparcia instrumentalnego, informacyjnego oraz społecznego, w odróżnieniu od rodziców biologicznych, są w relatywnie trudniejszej sytuacji i mają większe oczekiwania w tym zakresie. Pracownicy ośrodków i instytucji pomocowych oraz autorzy programów profilaktyczno-terapeutycznych, skierowanych do rodziców zastępczych, powinni skupiać się bardziej na przekazywaniu rzetelnych informacji, szerszym dostępie tych rodzin do grup wsparcia, instytucji wspierających rodzinę, udzielaniu pomocy we współpracy ze środowiskiem szkolnym dziecka, wsparciu otrzymywanym od innych, wolontariuszy, dostęp do szkoleń podnoszących umiejętności i wiedzę z zakresu rozwoju, i wychowania dzieci oraz zwiększających zasoby własne rodziców, wpływające pozytywnie na prężność całej rodziny.

Bibliografia

- Bass S., Shields M.K., & Behrman R.E., *Children, Families, and Foster Care: Analysis and Recommendations*, „Children, Families, and Foster Care” 2004, nr 14(1).
- Bradley S., Jadda D.A., Brody J., Landy S., Tallet S., Watson W., i in., *Brief psychoeducational parenting program: an evaluation and 1-year follow-up*, „Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry” 2003, nr 42.
- Brown J., & Calder P., *Concept mapping the needs of foster parents*, „Child Welfare” 2000, nr 79.
- Brown J., *Fostering children with disabilities: A concept map of parent needs*, „Children and Youth Services Review” 2007, nr 29.
- Buehler C., Rhodes K.W., Orme J.G., & Cuddeback G., *The Potential for Successful Family Foster Care: Conceptualizing Competency Domains for Foster Parents*, „Child Welfare” 2006, t. LXXXV, 3.
- Coakley T.M., Cuddeback G., Buehler C., & Cox M.E., *Kinship foster parents' perceptions of factors that promote or inhibit successful fostering*, „Children and Youth Services Review” 2007, nr 29.
- Devall E.L., *Positive parenting for high-risk families*, „Journal of Family and Consumer Sciences” 2004, nr 96.
- Fisher T., Gibbs I., Sinclair I., & Wilson K., *Sharing the care: The qualities sought of social workers by foster carers*, „Child & Family Social Work” 2000, nr 5.

²¹ E.L. Devall, *Positive parenting for high-risk families*, „Journal of Family and Consumer Sciences” 2004, nr 96, s. 22–28.

- Grimm B., & Darwall J., *Foster parents: Who are they? Reality v. perception*, „Youth Law News” 2005, t. XXVI, 3.
- Kaminski J., Valle L.A., Filene J.H., & Boyle C.L., *A meta-analytic review of components associated with parent training program effectiveness*, „Journal of Abnormal Child Psychology” 2008, nr 36.
- Lasota A. [w recenzji], *Wiedza rodziców biologicznych i zastępczych o dziecięcych zaburzeniach rozwojowych*, „Problemy Wczesnej Edukacji”.
- Reid M.J., Webster-Stratton C. & Beauchaine T.P., *Parent training in Head Start: A comparison of program response among African American, Asian American, Caucasian, and Hispanic mothers*, „Prevention Science” 2001, nr 2.
- Rhodes K.W., Orme J.G., & Buehler C., *A comparison of family foster parents who quit, consider quitting, and plan to continue fostering*, „Social Service Review” 2001, nr 75.
- Rodger S., Cummings A., & Leschied A.W., *Who is caring for our most vulnerable children?: The motivation to foster in child welfare*, „Child Abuse & Neglect” 2006, nr 30.
- Piescher K.N., Schmidt M., LaLiberte T., *Evidence-Based Practice in Foster Parent Training and Support: Implications for Treatment Foster Care Providers*, Center for Advanced Studies in Child Welfare. University of Minnesota School of Social Work, 2008.
- Raport z badania: Rodziny zastępcze niespokrewnione z dzieckiem w województwie kujawsko-pomorskim – stan zastany*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, Toruń 2012.
- Raport z badania: Uwarunkowania rozwoju rodzicielstwa zastępczego w regionie łódzkim*, Wydział ds. Pomocy i Integracji Społecznej, Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi, Łódź 2013.